

Вартаўнік Канстытуцыі: што прапануе праект закона аб Канстытуцыйным Судзе Беларусі

Праект закона аб Канстытуцыйным Судзе Рэспублікі Беларусь, распрацаваны ў межах канстытуцыйнай рэформы дэмакратычных сіл, прапануе шэраг змяненняў, накіраваных на ўмацаванне незалежнасці Суда, празрыстасці ягонай працы і абароны правоў грамадзян. У параўнанні з дзеючым Кодэксам Рэспублікі Беларусь "Аб судаўладкаванні і статусе суддзяў" можна вылучыць некалькі ключавых адрозненняў, здольных паўплываць на прававую сістэму краіны.

Склад і прызначэнне суддзяў

Цяпер Канстытуцыйны Суд складаецца з 12 суддзяў, якіх абірае Усебеларускі народны сход па прапанове прэзідэнта. Тэрмін іх паўнамоцтваў — 11 гадоў з магчымасцю перавыбрання. Праект закона павялічвае колькасць суддзяў да 15, скарачае тэрмін іх паўнамоцтваў да 9 гадоў і забараняе паўторнае прызначэнне. Забарона на паўторнае прызначэнне зніжае рызыку таго, што суддзі будуць прымаць рашэнні на карысць палітычных сіл дзеля захавання пасады.

Важнае новаўвядзенне — праект закона ўводзіць конкурснае прызначэнне суддзяў, калі кожная вакантная пасада запаўняецца пасля адкрытага абвяшчэння, на якое любы беларус з адпаведнай юрыдычнай кваліфікацыяй можа падаць заяўку. Затым праводзіцца ўважлівы адбор кандыдатаў і ацэнка іх маральных якасцяў і прафесійнай кампетэнтнасці з удзелам экспертнай камісіі, у склад якой уваходзяць прадстаўнікі як нацыянальных, так і міжнародных інстытутаў. Такі падыход забяспечыць больш строгі адбор і дазволіць пазбегнуць закрытасці і палітызаванасці працэсу, уласцівай цяперашняй практыцы.

Кандыдатаў намінуюць прэзідэнт, старшыня парламента і старшыня Вярхоўнага Суда, але канчатковае рашэнне прымае парламент. Гэта кантрастуе з дзеючай сістэмай, у якой гэтае пытанне вырашаецца больш закрыта: кандыдатуру прапануе прэзідэнт, а апошнія слова належыць Усебеларускаму народнаму сходу, які ў цяперашняй сістэме фармуецца пад кантролем выканаўчай улады. Новая сістэма знізіць рызыкі палітычнага ўплыву і створыць умовы для рэгулярнага абнаўлення складу Канстытуцыйнага Суда.

Незалежнасць і бесстароннасць

Праект дэтальна прадбачае гарантыі незалежнасці суддзяў: недатыкальнасць, забарона сумашчэння пасады з палітычнай або прадпрымальніцкай дзейнасцю. Вядома, і дзеючы Кодэкс абвяшчае незалежнасць і недатыкальнасць суддзяў. Аднак праект ідзе далей, канкрэтызуючы гэтыя гарантыі.

Напрыклад, прапануецца замацаваць фінансавую незалежнасць, калі бюджэт Канстытуцыйнага Суда зацвярджаецца парламентам асобным радком у дзяржаўным бюджэце і не можа быць скасаваны без згоды Канстытуцыйнага Суда. Падрабязна прадбачаюцца гарантыі ад любога ўмяшання ў дзейнасць суддзяў. Пры гэтым прадугледжваюцца і пашыраныя матэрыяльныя,

сацыяльныя і прафесійныя гарантыі, што павышае статус і аўтарытэт гэтага судовага органа ў параўнанні з палажэннямі дзеючага Кодэкса. Мэта гэтых нормаў — стварыць умовы, у якіх суддзі змогуць прымаць рашэнні, грунтуючыся выключна на Канстытуцыі і праве, не баючыся ціску.

Акрамя таго, у праекце выразна вызначаны падставы для спынення паўнамоцтваў суддзяў, уключаючы парушэнне этычных нормаў або карупцыйныя правапарушэнні. Нават у выпадку абвінавачання адхіліць суддзю можна толькі са згоды калегаў па Канстытуцыйным Судзе. Гэта як браня: суддзя ведае, што яго не звольняць за сумленнае рашэнне, нават калі яно камусьці не даспадобы. Цяпер падобныя рашэнні прымаюцца Усебеларускім народным сходам, што можа ствараць рызыкі палітызаваных дзеянняў.

Арганізацыйная структура

Праект закона кардынальна змяняе ўнутраную пабудову Канстытуцыйнага Суда, пераўтвараючы яго ў дакладна структураваны інстытут. У адрозненне ад дзеючага Кодэкса, дзе многія пытанні застаюцца на меркаванне старшыні, законапраект дэтальна прапісвае іерархію і механізмы ўзаемадзеяння паміж падраздзяленнямі.

Асобная ўвага надаецца прынцыпам калегіяльнасці. Праект не толькі ўводзіць аўтаматычнае размеркаванне спраў паміж суддзямі (выключаючы ўплыў на выбар дакладчыка), але і ўсталёўвае абавязковы кворум для прыняцця рашэнняў. Напрыклад, пытанні аб адкрыцці вытворчасцей і забеспячальных мерах цяпер будуць разглядацца калегіяй суддзяў, а не адным суддзёй, як гэта дапускаецца ў цяперашняй сістэме. Пры гэтым мінімальны склад калегіі выразна вызначаны — не менш за 5 суддзяў.

Такі падыход стварае сістэму стрымак і проціваг у межах самага Суда, робячы яго менш залежным ад асобы старшыні. Кожнае звяно — ад канцылярыі (якая становіцца самастойным органам з зацверджаным рэгламентам) да Навукова-кансультатыўнага савета (новага экспертнага органа) — выконвае канкрэтную функцыю паводле выразна прапісаных правілаў.

Гэта пераўтварае Канстытуцыйны Суд з фармальнай структуры ў дзеяздольны арганізм, дзе рашэнні прымаюцца на падставе празрыстых працэдураў, а не асабістых пераваг.

Доступ грамадзян да правасуддзя

Яшчэ адна перавага новага праекта закона — даступнасць Суда для звычайных людзей. У праекце ўводзіцца магчымасць падаваць канстытуцыйныя скаргі, каб любы грамадзянін мог падаць скаргу, калі лічыць, што парушаюцца яго правы. У дзеючым Кодэксе такое права таксама прадугледжана, але праект закона робіць працэдуру больш зразумелай. Праект скарачае тэрмін разгляду скаргаў да 4 месяцаў, у той час як цяпер гэтыя тэрміны не рэгламентаваныя, што часта вядзе да зацягвання працэсаў. У выніку новаўвядзенняў грамадзяне атрымаюць дадатковую гарантыю абароны сваіх правоў, а Суд — большую свабоду ў ацэнцы тых нарматыўных актаў, якія сапраўды закранаюць жыццё людзей.

Разгляд спраў аб імпічменце прэзідэнта

Праект уводзіць дэталёвую працэдуру адхілення прэзідэнта ад пасады за парушэнне прысягі або здзяйсненне злачынства. Суд можа часова адхіліць кіраўніка дзяржавы на перыяд разгляду справы, а рашэнне прымаецца дзвюма трэцімі галасоў суддзяў. Цяпер падобныя паўнамоцтвы прапісаны менш дакладна, што пакідае прастору для злоўжыванняў.

Гласнасць і адкрытасць

Праект патрабуе публікаваць усе рашэнні Суда на працягу сутак пасля іх прыняцця, трансляваць пасяджэнні ў інтэрнэце (за выключэннем выпадкаў, звязаных з дзяржаўнай таямніцай) і штогод даваць справаздачу перад грамадствам. Гэта рэзка кантрастуе з цяперашняй практыкай, калі інфармацыя пра працу Канстытуцыйнага Суда часта застаецца закрытай.

Такі больш адкрыты фармат працы павінен падняць і агульны ўзровень прававой культуры, бо чалавек зможа сачыць за важнымі разглядамі спраў і бачыць, што Канстытуцыйны Суд з'яўляецца інструментам абароны яго інтарэсаў.

Пераходныя палажэнні

Пасля прыняцця новай Канстытуцыі або правядзення дэмакратычных выбараў дзейны склад Канстытуцыйнага Суда будзе распушчаны, а яго рашэнні, прынятыя пасля 1996 года, анулююцца. Гэта сімвалічны крок, накіраваны на разрыв з мінулымі практыкамі, якія крытыкаваліся як недэмакратычныя.

Што гэта азначае для грамадзян?

Праект закона стварае прававыя рамкі для больш незалежнага і празрыстага Канстытуцыйнага Суда. Пашырэнне доступу грамадзян да канстытуцыйнага правасуддзя, выразныя працэдуры адбору суддзяў і гарантыі іх незалежнасці могуць умацаваць абарону правоў чалавека. Аднак поспех гэтых змен залежыць ад палітычнай волі і гатоўнасці ўлады да рэальных рэформаў. Пакуль жа многія нормы выглядаюць як ідэальная мадэль, якую яшчэ трэба рэалізаваць ва ўмовах магчымай супраціўнасці існуючай сістэмы.

Такім чынам, праект закона — гэта не толькі юрыдычны дакумент, але і сігнал пра імкненне да пабудовы прававой дзяржавы. Яго рэалізацыя запатрабуе не толькі зменаў у заканадаўстве, але і трансфармацыі грамадскай свядомасці, дзе Канстытуцыйны Суд стане сапраўдным гарантам справядлівасці, а не інструментам палітычнага ўплыву.